

Losonczi Ágnes: Sorsba fordult történelem

Holnap Kiadó, Budapest, 2005.
329 old., 2900 Ft

„A [történelemtudatot] gátló tényezők a hideg emlékezést szolgálják, a változás befagyasztására irányulnak. Az emlékekben tartott értelem itt a rendszeresen visszatérőben, nem a rendkívüliben és az egyszerűben rejlik – a folytonosságban és nem a szakadásban, a forgandóságban vagy a változékonyságban. Ezzel szemben a serkentő tényezők a forró változat szolgáltatásban állnak: itt az egyszeri és a különös, a forgandóság és a változékonyság, az alakulás és a növekedés, vagy akár a züllés, a hanyatlás és a romlás az, ami értelemmel és jelentőséggel bír, és méltó az emlékezésre”

(Jan Assmann: A kulturális emlékezet, 70. old.).

Losonczi Ágnes legújabb könyve kétségtelenül az emlékezet forró változatával, a megélt személyes történelem máig kitörőhetetlen tartalmaival, egyéni, de egyben kollektív sikerekkel és traumákkal foglalkozik. A *Sorsba fordult történelem* hetven terézvárosi család három generációra visszamenő élettörténetét dolgozza fel. Az adatfelvétel módszere a klasszikus szociológiai interjú és mélyinterjú volt. A beszélgetésekre 1993 és 1995 között került sor, abban a rendszerváltást követő néhány évben, amikor a közvélemény-kutatók egybehangzó tanúsága szerint a legnyitottabb volt a magyar társadalom az öt faggató kérdőőkre. A szerző is megemlíti: „kérdéseinkre szinte ömlik a szó, az interjúszövegek történetei kifejezett közlési igényről tanúskodnak, szinte jóleső önvallomások.” (18. old.) A kutatás célja, hogy a bőséges szakirodalmat felmutató hazai elit-, szegénység- és romakutatások mellett a társadalmi közép mozgékonyágáról is képet alkosson, megélt történetiségében világítson rá az új magyar „középosztály” és „polgárosodás” folyamatára; feltárja a vizsgált családok történetében

a szakadások és diszkontinuitások mögött rejlő folytonosságot, azokat az életstratégiákat, amelyek lehetővé tették az egyes családok alkalmazkodását a folyton változó társadalmi feltételrendszerhez. A kutató eleinte családindinamikai tipológiába próbálta rendezni a vizsgált családtörténeteket, majd miután „kiderült, hogy vétek lenne az eleven életteli szövegeket háttéranyaggá degradálni, kiragadni egységükből és egyediségéből, és a kvantifikáció érdekében »kód-vagdaltta« aprítani” (20. old.), az elemzés végső formájában a legmesszebbmenő tisztelettel kezeli a családok élettörténetének egyediségét, tág teret enged az interjúszövegeknek, és az életutak alakulását a történeti időben, nagy nemzeti traumáink köré csoportosítva tárgyalja.

A szerző a kilencvenes évek végén zárta le először kéziratát. A hosszan érlelt, gondosan előkészített, számos lektor által pontosított szöveg sokak munkájának eredménye, éppen ezért bántó a kezünkbe vett könyv szerkesztésben-tördelésben mutatott „minimalizmusa”. A szövegtagolás címformátumai sem típusuk szerint, sem a könyvlapok terében nem különülnek el eléggé a szövegtörzstől, amelyet így az olvasó számára nem is tagolnak átláthatóan. A kötet széles lapjain alig kisujjni margó fogja közre a faltól falig szöveget, ami minden bizonnyal a kiadó takarékoságát mutatja, amit azonban kisebb betűméret, de határozottabb margók használatával is érvényre juttathatott volna. A szövegtörzs jelentős részét kitevő, sokszor oldalakon átnyúló idézetek – konvencionálisan – végig dől betűvel állnak, sosem különülnek el a főszövegtől – interjúrészlet és szerzői kommentár rendre ugyanabban a sorban folyik össze. Losonczi Ágnes szépirodalmi igényességű írását éppen ezért olykor zavartan, a sorok között eltévedve lapozzuk, és órányi olvasás után sokszor megfáradt szemmel rakjuk félre.

Az idézetek kezelése nemcsak tipográfiai, hanem kontextualizálásukat tekintve is elgondolkodásra készítet. A szerző nagy ívű pályát befutott, számos kutatást és írást jegyző szociológusként úgy határozza meg saját tudományos pozícióját, mint aki

szemben áll a „mainstream”-mel. Eről beszélnek azok a sorok is, amelyekben interjútechnikájáról szólva leszögezi: „a legegyszerűbb módszert választottam: se a dekonstrukció, se a narratívaelemzés, de még az oly mutatós kvantifikálás matematikailag impozáns eredményei se vittek arra, hogy megváljak az eleven emberi szöveg, az érzékletes élőbeszéd élvezetétől.” (310. old.) Az interjúszöveg Losonczi könyvében nem illusztráció, nem nyersanyag, avagy feldolgozásra és rendszerezésre váró tartalom, nem a kutatás eredményeinek alárendelt szövegtörödek. Az interjúalany szavainak önrítékük van. Az idézetek kezelése mellett az érintett témák szakirodalmára utaló hivatkozások, a történeti kontextus hazai történeti munkákra hagyatkozó felvillantása, valamint a kortárs szépirodalomból vett idézetek is nagy olvasottságú, nyitott szellemiségű kutatói attitűdről tanúskodnak. Mint egy korábbi recenzió, Hadas Miklós megjegyzi: „olyan asszociációkat képes beemelni mondjuk a Fodor Ákos által újraértelmezett József Attila megidézésével, amelyeket egy szociológiába zárt, naivan objektivitáselvű munkában gyakorlatilag lehetetlen volna kontextualizálni.” (*Magyar Tudomány*, 2005. 9. szám, 1174. old.) A rendkívül rokonszenves nyitottság ugyanakkor együtt jár a „naiv objektivitáselv” mérsékelt érvényesítésével is, ami leginkább a szöveg reflektálatlan fogalomhasználatában ragadható meg.

Vegyük például a kutatás célcsoportjának azonosítását! A szerző tisztában van a közép- és alsóközéprétegek fogalmának használatában rejlő bizonytalanságokkal. „Ha sem »fentre«, sem »lentre« nem irányul a kutatás, van-e értelme a »közép« meghatározásának? A közép- és alsóközéprétegek szerkezete töredezett és besoroló elemei szerint jellemzően inkonzisztens. A közép mindig viszonylagos, hiszen a helye a társadalmi felső és alsó kategóriák között határozható meg.” (15. old.) Ennek ellenére célcsoportját úgy definiálja, hogy „ezeknek a közép és alsóközéprétegeknek egy »metszetéből« választottuk a mintát, szociológiai módszerekkel. Akiiket megkérdeztünk, azok nem tartoznak a régen stabilnak képzelt »középosztályhoz«, sem vagyó-

nukat, sem jövedelmüket, sem kultúrájukat, de még gondolkodásukat tekintve sem. Ebbe a körbe, amit most inkább társadalmi közép- és középrétegeknek mondunk, a társadalom pólusairól, a »szélről« is vezettek utak.” (16. old.) Ha nem történeti középosztályról beszélünk, akkor az olvasónak nem marad más értelmezési lehetősége, mint hogy a se nem vezetők, se nem deklasszáltak széles társadalmi tömegére gondoljon, avagy saját társadalomképét mozgósítva a könyvtől idegen következtetéseket olvasson ki belőle – mint az az ismertetője, aki szerint „a számokat mellőző fölmérés – mely elsősorban a társadalmi közép- és középrétegekre koncentrált – is ugyanazt igazolja, mint az adatokra alapozó: vagyis, hogy a társadalom polarizálódik, kevesen igen jól élnek, fogy a közép, és dagad a szegény réteg” (http://www.radio.hu/index.php?cikk_id=91451).

Vitatható a traumatizáltság hangsúlyossága is. Minden eddig megszületett reflexió kiemeli, hogy a könyv fókuszában a személyesen megélt társadalmi traumák állnak. „Sok veszteség érte a családokat. Más korban, másként, más okból ismétlődik a felsorolás: elvitték, elvették, elűzték, megfosztották, megölték, elhurcolták, háborúba kényszerítették, internálták, bezárták, betiltották, kirúgták. A veszteségek miatt lehetséges az egész kor »szenvédéstörténeti« olvasata. Ugyanakkor ugyanezt a kort a túlélés diadalaként sikertörténetnek, sőt szabadulástörténetnek is fel lehet fogni: mert bár volt két világháború, két forradalom, két megszállás, két diktatúra – de mindegyik véget ért. Annak, aki megérte.” (12. old.)

A személyes szenvedéstörténetek kezelésének megkérdőjelezhetetlen érdemeit nem vitatva sem feledkezhetünk meg arról, hogy a családtörténetek minden bizonnyal szelektívek és torzítanak. Nem csak arról van itt szó, hogy a kommunikatív emlékezés mindig hajlamos a rendkívüli és egyedi elemek felerősítésére és a változatlannal mozzanatok háttérbe szorítására. A háromgenerációs családtörténetek során az interjúalany történetmesélése mellett a kutató választásának eredménye is, hogy az unilineáris családtörténeti modellek felrajzolása során a beszélő gyökereit mely rokoni

szálon – apain vagy anyain, apai nagyapain vagy anyai nagyapain – haladva tárja fel, illetve onnan merre vezet tovább. Félő, hogy a hangsúly akaratlanul is a jelentősebb, mozgalmassabb családtörténetre csúszik át. Nincs unalmas családtörténet, nincs eseménytelen személyesen megélt múlt. A gyökerek teljes feltárása nélkül mégsem állítható, hogy az az extrém mozgékony és traumatizáltság, amelyről a vizsgált, elmesélt élet-történetek tanúskodnak, általánosan jellemezné a középrétegek XX. századi történetét, még kevésbé a teljes magyar lakosságét. Háttérbe szorulnak az immobilitás történetei, akár csak az az öröm, boldogság, szolidaritás és hétköznapi élet, ami a családokat a túlélésért folytatott kitartó küzdelemben segítette a traumák feldolgozásában és a továbbélésben.

A távolságtartás a „mainstream” tudományos diskurzussal szemben, az elemzés tudatosan vállalt módszertelensége, a szépirodalmi utalások integrálása a szövegbe (és irodalomjegyzékbe), az interjúalanyok szövegének és történeteinek példásan tisztelettel kezelése együttesen vezet a hagyományos szociológiai tanulmány műfaji kereteinek szétfeszítéséhez. Egy szakszerűen végigvitt kutatás anyagából készült, szociológiai igényességgel megírt művet tartunk a kezünkben, amelyben a főszerep mégis a nyers interjúnak jut, és amelyet ezért az *Ezredvégi beszélgetések* és Lengyel László beszélgetőkönyvecskéi nyomán olyan „beszélgető könyvecskének” nevezhetnénk, amelyben nem a tudományos, kulturális és közéleti szereplők, hanem a társadalom máskülönben arctalannak vélt alakjai szólalnak meg.

Vegyes házasságok a Monarchia idején; a trianoni döntéssel földjét és otthonát veszített paraszt és földbirtokos, Budapestre menekülő vagonlakó bürokrata; a „hazafiatlanként” megbélyegzett értelmiségi, aki nem Trianont tartotta minden társadalmi baj forrásának, hanem meglátta a merev társadalmi rend, a gazdasági válság és a nacionalizmus bénító erejét is; a család legkisebb fia, aki fellázadt szülei és fiverei irredentizmusa ellen, ám a szocializmus mégis osztályidegen, politikailag megbízhatatlan elemként

kezeli; kereszténynek nevelt fiatal, aki előtt huszonöt éves korában fedik fel zsidó származását; aknaszedésre deportált Auschwitz-túlélő; az ÁVH által likvidált polgári radikális; főiskolát alapító rektor, aki később osztályidegen segéd munkásként dolgozhat „saját” intézetében; a csak pár éve földet kapott, sikeres gazda, aki kulákként válik ismét nincstelenné; elhagyott sváb lakásokba költöző, messzi vidékről érkezett uradalmi cselédek. Hosszasan sorolhatnánk az interjúkban felbukkanó történeteket.

A könyv legfőbb értéke számomra az, hogy ideológiamentesen, a nagy nemzeti és politikai narratíváktól eltávolodva tud beszélni XX. századi történelmünk nagy sorsfordulóiról. Ideológiai szinten az érdekevezérelt, politikailag motivált, avagy a sajátnak érzett sérelmek rezignáltságát magán viselő elfogultság helyett a mindenféle kiszolgáltatottsággal vállalt szolidaritás szellemisége érvényesül. Lósonczy Ágnes olvasatában a magyar történelem „tényeinek” halmazát nem politikai döntések és csatározások, nem az állam területének, szuverenitásának, tevékenységének és hatalomgyakorlásának változásai alkotják, hanem azok a személyes történetek, amelyekben a Monarchia működése, Trianon, a Horthy-kor, Auschwitz, a kollektivizálás, a szocializmus, 56 és a rendszerváltás konkrétan testet öltött. Ahogy a magyar történelem „nagy eseményei”, a krízisek, a gazdasági nehézségek, avagy az államhatalom és a politika folytonosan alakították a családok életét: egyeseket felemelve, másokat ellehetetlenítve, a korábbi számításokat rendre felülírva, a családokat alkalmazkodásra és újrakezdésre kényszerítve.

A rendszerváltásnak és az új magyar demokráciának szentelt fejezetek talán a könyv legértékesebb részei. A szerző a megvalósult szocializmus és a rendszerváltás felemás megítélésével, valamint a rendszer bukását követően megváltozó életfeltételekkel foglalkozva számos megfigyelést jegyez le, amelyekben tetten érhető az új magyar demokrácia poszt-szocialista jellege. Sokatmondóan elemzi az egykor rendszeridegen elemek – ellenzékiek, művészek, a nyolcvanas évek kisvállalkozói – paradox

nosztalgiaját a szocializmus iránt, amely korlátozta őket, s ezáltal ugyanakkor tevékenységük létalapját is megteremtette. „A jelenleg vizsgált különös csoport tagjai sikereik alapján leginkább a szocializmushoz kötődtek, pedig elvi ellenzői voltak a rendszernek. Mivel azonban a szocializmus diszfunkciójából, hibáiból és hiányosságaiból alakították ki a maguk pályáját, a szocializmus összeomlása alkotói és egzisztenciális válságot jelentett számukra. Bár szakmájuk, foglalkozásuk, nézeteik számára a szocializmus börtön volt, s maguk is rendszeridegenként élték át a korszakot, a rendszerváltás után, visszatekintve, mégis életük csúcspontját, legpozitívabb időszakát látják a szocialista rendszerben. A nyitottság, a szabad piac, a demokratikus nyíltság, az eszmék, gondolatok és művek szabad áramlásának hiánya, nem pedig megléte jelentette életük keretét, mely alkotásaiknak és működésüknek különleges értelmet és tartalmat adott.” (245. old.)

Szintén értékes – bár a kulturális tőke hiányával jól magyarázható – meglátás a kiemelt káderek státusának átörökíthetetlensége. A káderutódok többsége jelentős státusvesztést élt meg, miközben szembesültek a káder-felmenők vállalásának nehézségeivel is. A legnagyobb csapást azonban – a szerző szerint – a baloldali remény szenvedte el: elsősorban azok az emberek, akiknek a rendszer felemelkedést, egyenjogúságot és szabadságot ígért. „Emelkedésük útját kudarcba vezette, ígéreteinek beváltását rémtettekkel kísérte, humanista tervei embertelenségbe torkolltak, így lehetetlenítve el hosszú időre a »tisztá baloldali eszmék« ideáját és megvalósulásának reményét.” (268. old.)

A könyvön erősen érződik a szerző személyisége és a személyesség megőrzésére törekvő kutatói habitusa. Losonczi Ágnes a szó eredeti értelmében „amateur”, vagyis munkáját szerető, élvezettel alkotó szociológus, aki szívesen szövi bele írásaiba szépirodalmi olvasmányélményeit, könnyen és lendületesen ír – nem szaktudományos munkát a szűken vett szakmának, hanem prózai alkotást az érdeklődő olvasóközönségnek.

Assmannhoz visszatérve, a *Sorsba*

fordult történelem a kommunikatív és kulturális emlékezet sajátos interakciójának teret adó írás: rögzített, „tárgyasult” formában tárja elénk a magyar társadalom meglehetősen töredezett, egymástól sokszor elhatárolódó emlékezetközösségeinek a személyközi érintkezésben élő és továbbadott emlékezetét, mégis elhatárolódik e tartalmak „tárgyasításától”. Célja nem a kihűlt történelem felhasználása, a közös identitás megerősítése az emlékezet szelektív és ritualizált alakításával, sokkal inkább az, hogy bepillantást engedjen a sokféleképpen történő történelemben. Párbeszédre sarkenti az „együttélés dilemmájával” szembesülő kortársakat, mert – mint írja – „ebben az egyre inkább plurálisra váló, sokszínű és sokféleképpen gondolkodó világban ez az egyetlen esély arra, hogy – ha már a sokszor megtört és megosztott társadalomban a szakadásokat összehegeszteni nem is lehet – legalább közelíteni lehessen a széttört részek között.” (305. old.)

GÉRE CZ BALÁZS

Juharos Róbert (szerk.): Hogyan épüljön Budapest?

**ÁLLÍTSUK VISSZA
A FŐVÁROSI KÖZMUNKÁK TANÁCSÁT!
Tanulmánygyűjtemény**

*Vertigo Publishing Kiadói Kft.
Budapest, 2005. 415 old., 2400 Ft
(OCTOGON könyvek 6.)*

Mostanában gyakran szóba kerül a Közmunkatanács. Az 1870-ben alapított és 1948-ig fennálló városrendezési hatóság emléke mára legenda lett, s amikor Budapest válságos helyzetbe kerül, rögvést fölmerül, hogy feltámasztása lenne a problémák megoldása. Ma megint ilyen időket élünk, de az újjászervezés most több jámbor óhajnál és nosztalgikus ábrándok újbóli felmelegítésénél: kidolgozott program, hivatalos, szakmai és civil hátterű kezdeményezés. Ennek

összefoglalása ez a könyv, mely a Fővárosi Közgyűlés Jogi Bizottsága megbízása alapján, a Szeretem Budapest mozgalom együttműködésével jött létre: tizenöt szerző (zömük jogász, építész, közigazgatási szakértő) írásainak szemelvényekkel, cikkekkel és egyéb szövegekkel kiegészített gyűjteménye.

A vegyes jellegű, különböző stílusú, színvonalú és korú írások négy nagy részbe csoportosulnak: a történelmi előzményekről is szóló elméleti megalapozásra, a Szeretem Budapest mozgalom ötletbörzéjére, a közelmúlt nagy állami beruházásainak ismertetésére és végül a lényegre – az új Közmunkatanács koncepcióját tartalmazó javaslatra. (A többi három rész: előszó, utószó, függelék.)

A szerkesztő (ügyvéd, ingatlanfejlesztő, ismert pártpolitikus) a kötet több helyén kifejtett kiindulópontja az, hogy Budapest egyik legnagyobb problémája a több cikluson átívelő állami beruházások (nála: nagyprojektek) megvalósíthatatlansága. Mivel az alapvető akadály, a várost működéskeptelessé tevő kétszintű önkormányzati rendszer módosítására nincs remény, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának (FKT) újjászervezése volna szükség, hogy lebonyolítsa a kormány és a főváros együttműködését igénylő beruházásokat.

Az elméleti rész a történelmi Közmunkatanácsról szóló szemelvényekkel kezdődik. Forrása Siklóssy László *Hogyan épült Budapest? A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története (1870–1930)* című műve (Bp., 1931), melynek e kiadvánnyal egyszerre jelent meg a második reprintje (az első 1985-ben). Siklóssy könyve nem egyszerűen a téma feldolgozásainak egyike, hanem e kötet szerzőinek vezérfonala. Az új FKT-t sokban a régi mintájára képzelik el, érdekes tehát, mit és honnan tudnak a példakép-intézményről. Úgy tűnik, szinte teljesen Siklóssyra hagyatkoznak, minden állítását elfogadják, és az FKT történetét az ő optikájából látják. Pedig ez a hivatalos FKT-történet nem történelmi szakmunka. Szerzője újságíró volt, aki évfordulós kötetet készített az ilyen alkalmakkor szokásos ünnepi elfogultsággal. Munkája nem objek-

tív, hanem helyenként forrásértékű adalékokat tartalmazó apológia, sok pontatlansággal, még több egyoldalúsággal. Számára Budapest 1870 és 1930 közötti városépítészeti fejlődése az FKT kizárólagos érdeme.

Régóta tudni lehet, hogy a Siklóssy felvázolta kép torzít. Ha másnonnan nem, Preisich Gábor *Budapest városépítéstörténetéből* (melyet negyven év után most adtak ki újra). Az FKT-nak valóban hatalmas szerepe volt a városeejesítés végrehajtásában és a nagy városrendezési akciókban (körutak, Sugárút). Kezdeti lendülete azonban néhány évtized múltán elfogyott, a századfordulón már a városi hatóságé a vezető szerep, s ez később sem változik. Az FKT nehézkes hivatal, melyet évről évre ostoroz a kor legjelentősebb városépítészeti kritikusa, Palóczy Antal. Később Nagy-Budapest előkészítésében, majd a második világháború utáni újjáépítésben lesz fontos szerepe az FKT-nak.

A köztudat a Közmunkatanácsnak tulajdonítja a nagy állami fejlesztéseket (hidak, középületek) és a fővárosiakat is (kórházak, iskolák stb.), holott ezekben – mai kifejezéssel élve – csak szakhatósági feladatot látott el. Sok esetben persze döntő befolyást gyakorolt az ügyek menetére, mégsem mutathatunk körbe a Gellérthegyről: ezt mind az FKT csinálta. Sokan csinálták, sokféleképpen, a Közmunkatanács csak egy volt az aktorok közül, még ha a legfontosabbak egyike is.

Siklóssy könyve élvezetes olvasmány, kiválóan alkalmas arra, hogy a dualista korszak Budapestjével ismerkedő első, a témát megkedveltető olvasmánya legyen (nekem is az volt). De roppantul veszélyes, ha egyúttal az utolsó olvasmánya is. Sokaknak az, s ezért téves kép él bennük arról, hogyan épült Budapest. E kötet szerkesztője szerint Siklóssy műve az építészeti bibliája. Nem az övék (ez neveltséges túlzás), hanem – a jelek szerint – a kötet szerzőié. Olyan Közmunkatanácsot szeretnének, amely nem az igazira, hanem a Siklóssy által sugallt ideális hatóságra emlékeztet. Ez a magyarázata, hogy feleléstetésétől annyi gond megoldását remélik, hiszen úgy tudják, hogy az FKT

is egyedül alkotta meg a modern Budapestet.

A következő fejezet is lényegében egyetlen mű, a fővárosi közigazgatás-történet múltjával foglalkozó kötet alapján készült (az legalább szakmunka). Az ez utáni két, regionalizmussal és agglomerációval foglalkozó fejezet után Bojár Iván András esszéje következik a XXI. századi közmunkatanács célkitűzéseiről. Szenvedélyes és lendületes írás, a jelenlegi városvezetés erőteljes kritikája: „Az elmúlt másfél évtized városvezetése idején megszülető várostervekben antikapalista és Ebenezerd [sic!] Howard kertváros eszméjének romantikus nagyváros-ellenessége ötvöződik. [...] a nagyvárosokkal szemben az ezredfordulón támasztott funkcionális, reprezentatív, gazdasági elvárások teljes félreértését, vagy nem értését fejezi ki. Képviselői úgy tesznek ugyanis, mintha Budapest nem az eredeti tőkefelhalmozás liberális polgárságának, egy új nemzetállam erős motorjának lenne világos és határozott városépítészeti vonalakkal megvalósított kifejeződése, hanem egy olyan konglomerátum, amelyben cél a növekedés megállítása, visszafordítása.” (75–76. old.) A romanticizmussal szemben az aktuális világtendenciák befogadása, jelképértékű mai épületek emelése kívánatos.

Ezzel a növekedéspárti és nemzetközi trendkövető szemlélettel szemben Vajai Tamás, a következő szerző a Széchenyitől idézett „építs, ne ronts” ideája köré építi mondanivalóját, s ennek megfelelően nem a gazdasági tényezők szabad érvényesülését, hanem a kulturális értékek megtartását, „egy kollektív értékrendre épülő prioritásrendszer érvényesülését” tartja kívánatosnak. A két szemlélet ellentétes, de a kötetben békésen megfér egymás mellett mint az elméleti alapvetés két oszlopa. Holott a mindenáron modernizáló és a tradícionista értékrend közül nyilván csak az egyik érvényesülhet. Leegyszerűsítve: ez a két megközelítés polarizálja a városról mint építészeti alkotásról valamit gondoló városlakókat. Egyik részük abban a városban szeretne élni (ha lehetne – tehetnének hozzá Heltaival), amelyik most körül-

veszi, a másik részük egy gyökeresen átépített, modern Budapestre vágyik, s érte feláldozná a XIX. századi épületállomány jelentős részét. Nem mindegy, hogy egy leendő Közmunkatanács melyiket támogatná, de a kötetben mindkét oldal képviselői jelen vannak. A következő fejezet egy régi beszélgetés újraközlése a *Budapesti Negyed*ből, majd egy másik ke-rekasztal, melynél egy évvel ezelőtt fejtegették a kötetben végső megfogalmazást nyert programot. Ezután sajtószemle következik, a cikkekben a könyv szerkesztője és a kiadója a főszereplő.

A Szeretem Budapestet mozgalom külön részt kapott a könyvben, nagyrészt ugyanazok mondják ugyanazt, mint a többi részben. Az ötletekkel nem az a baj, hogy nem jók, hanem az, hogy csak kevés közülük van a Közmunkatanácshoz, illetve csak annyi, amennyire minden jót ettől a reménybeli testülettől kellene várunk. (Erre példa a szerkesztő vágya, hogy Budapest az elegancia városa legyen a balkáni spontaneitás helyett – 166. old.) Az olvasónak az a benyomása, hogy a mozgalom a könyvben összefoglalt kezdeményezés civil vonulata. Vagy csak a válogatás láttatja ilyennek? E részben nem Siklóssytól, hanem Vágó Józseftől vett szemelvény a történelmi legitimáció.

Külön rész szól a közelmúlt ügyeiről. Nagyprojekteknek nevezik őket, kissé magyartalanul, de elkerülve a nagyberuházások szocialista mellékízét. Az EXPÓ, a Lágymányosi híd, az M0 körgyűrű, a 4-es metró, a Sportaréna és az Olimpia-projekt történetét ismertetik a szerzők, abból a csak egy helyütt kimondott indokból, hogy nem lett volna kudarc, ha van FKT (ez az arénára mint sikertörténetre nem vonatkozik). A Nemzeti Színház ide tartozó, de túlzottan megosztó témaként kimarad a sorból. A történetek egy része a politikai korrektség jegyében ismerteti az ügyek zömmel kudarcos alakulását. Nem minősíti például az EXPÓ-t lemondó kormányzati döntést. Máshol viszont erősen érezhető a politikai indulat. Leginkább a budapesti olimpiai kezdeményezés esetében, ahol az elmaradt pályázat miatt a meg nem rendezés miatti veszteségek bűnlajstroma

olvastatik a kormány fejére (hogy lett volna-e esélye a magyar pályázatnak, azt mindenki maga ítélje meg). A tárgyilagosság is fura dolgokra képes. A 4-es metró ügyét sikerül úgy ismertetni, hogy nem derül ki belőle, hogy 1998 őszén politikai döntés született, csak a jogi kacskaringókba szédülünk bele.

A könyv leggyakrabban ismételt állítása, hogy az új FKT feladata az állami nagyberuházások levezénylése lesz. Kimondatlan kiegészítés: akár a főváros ellenében is. Arról azonban, hogy mit tud tenni az FKT, ha a kormány fúj takarodót, nem esik szó. Mert nyilvánvaló, hogy bizonyos nagyságrend fölött a kormányzati akarat dönt. Ez egyébként régen is így volt. Duna-hidak építése, egyetemek, klinikák, múzeumok esetében az FKT csak mellékszereplő volt, de a nagy fővárosi építkezésekben (közkórházak, vásárcsarnokok) úgyszintén. Csak akkor menedzsel, ha valamit az általa kezelt pénzalapból finanszírozott, amelyet viszont városrendezésre fordított, nem középületekre. Az FKT *project manager* szerepe téves feltételezés, ha ilyen intézményre van szükség (lehet, hogy van), nem kell Közmunkatanácsnak nevezni. Emblematikus alkotások, főleg esztétikai és önérzeti igényeket kielégítő csúcsprojektek kezdeményezése (138. old.) pedig még kevésbé várható el egy építészeti hatóságtól; jelképet létrehozni egyébként sem szándék kérdése, mint ahogy remekművek írása sem. Egyoldalúnak tartom a szerzők nagyberuházás-centrikusságát. Az igazán nagyok (híd, autópálya stb.) magasabb szinten zajlanak, a város életére, napi működésére, lakói közérzetére viszont a nem látványos kis ügyek hatnak meghatározóan. Ezek nagyvárosszintű koordinálása nem hálás, de annál fontosabb feladat.

A fő rész a leendő új Közmunkatanácsról szóló, részletesen kidolgozott javaslat. Teljes körű elemzésére nem vállalkozom (csak jelzem, hogy jó lenne, ha valaki megtenné), részletes ismertetésére sem lenne elég a hely, így csak három pontra térek ki: a régi és az új FKT kontinuitására, az új FKT összetételére és hatáskörének egy bizonyos részére.

E kötetben mindenki evidenciának tekinti, hogy a jelenlegi történelmi helyzet analóg a kiegyezés utánival. Akkor a Monarchiába illeszkedés, a Bécshez való fölzárkózás volt a cél, most az EU-ba integrálódás. Hasonló helyzetben hasonló feladat hasonló eszközzel oldható meg. Talán mégsem ilyen egyszerű.

Először is más a kiindulópont. Akkor Budapest provinciális kisvárosból kezdett nagyvárossá növekedni, a tiszteresére gyarapodó metropoliszt szinte a semmiből kellett megteremteni. Ma a XX. század elejére felépült, csökkenő lakosságú nagyvárost kellene megőrizve megújítani. Nagyon különböző feladat.

Az alakuló FKT egy akkora város fő építészeti hatósága volt, mely a lakosság és az ügyek számát tekintve egy nagyobb mai kerületnek felelt meg. Egy ugyanakkora FKT nem tudná ellátni a dolgát, egy hússzor akkora apparátus viszont szükségképpen lomha vízfej lenne. Nemcsak mennyiségi kérdéssről van szó, hanem az ügyek jóval bonyolultabbá válásáról is. (A miniszterelnökségen akkor húsznál kevesebben dolgoztak, ma viszont?) Ha a kétszintű önkormányzat megoldhatatlan probléma, érdekes-e egy harmadik szint beiktatásával tovább növelni a bürokráciát?

A két helyzet már csak azért sem hasonlítható össze, mert az FKT fenállása idején sosem volt ellentétes pártállású a parlamenti és a városi többség. A tanács tagok között nem volt politikai megosztottság. Az elmúlt 15 év tapasztalata alapján nehezen képzelhető el, hogy politikai testületek egy nagy hatalmú grémiumba csupa semleges szakértőt delegáljanak, akik független szervezetként minden külső befolyástól mentesen, csakis a köz érdekében munkálkodnak együtt.

Azután itt van a régi alapelv: a paritás. Két tényező (kormány és főváros) küldötteiből könnyen volt kialakítható. De a jelen javaslat a kerületeket és az agglomerációt is képviseltetné a fővárosi oldalon, míg a kormányoldal megmaradna homogénnek. Ez a kormány túlhatalmát jelentené az FKT-ban, hiszen eltérő pártállású kormány és városi többség esetén elképzelhetetlen, hogy a kerü-

letek egyike se legyen kormánypárti. Oda a paritás. Ez nem lenne ellenére a kötet koncepciójának, amely a kormánybefolyás növelését és az önkormányzati pozíciók csökkentését sürgeti. Nem pártalapon persze, hiszen a mindenkori kormányról és fővárosról van szó, hanem annak az elvnek a jegyében, hogy az állam beleszólhasson az állami pénzek elköltésébe. (A kérdés másik oldala – hogy az állami bevételek döntő hányada Budapesten keletkezik, s ilyen alapon akkor a város is beleszólhatna az állami költségvetésbe – nem vetődik föl.) A javaslat megítélése mindenesetre nagyban függ a megítélő etatista, avagy municipalista alapállásától. A kötet szerzői az előbbieket.

De nem a paritás kérdése a legnagyobb probléma. Ha egyszer a kétszintű közigazgatás minden bajok rákfenéje, mi értelme a kerületek képviselőit is bevonni az FKT-ba? Hiszen a cél az, hogy az össz fővárosi, sőt országos érdekeket képviselő testületben ne részérdekek érvényesüljenek! A Közmunkatanács így a főváros-kerületek ellentét újabb színtere lenne.

De nem ez a legrosszabb. Az új FKT – ellentétben a régivel – korporációs alapon (is) szerveződne. „Az [...] építőipar és a gazdasági élet egyéb szereplőinek képviselőite indokolt és kívánatos lenne...” (299. old.) Ez akkor is hátborzongató, ha nem minden szinten rendelkeznének szavazati joggal. Az elmúlt 15 év legnagyobb problémája éppen az volt, hogy nem volt erő, mely gátat vetett volna a befektetői mohóságnak, a rövid távú maximális haszonra törekvésnek, a közérdeket sértő profitéhségnek. Ha valamiért, ezért kellene egy FKT-szerű szervezet utolsó esélyként a várost tönkretévő tendencia megfékezésére. És akkor a befektetőket ültessük be egy olyan szervezetbe, amelynek egyik fő feladata – ha valóban a köz érdekében működik – éppen az ő kordában tartásuk? Kecskét a káposztavédelmi bizottságba? Most már érteni vélem, miért szúrta be a szerkesztő a Siklóssy-zemelvek közé azt a passzust Déry Attila tanulmányából, amelyik a régi FKT tagjainak (köztük az építészeknek) a nagytőkés-nagyvállalkozói elkötele-

zettségét fejtegeti – szemben a polgári-kispolgári érdekeket képviselő városvezetéssel (27–28. old.). Azért kell tehát az új FKT, hogy ne csak az állami nagyberuházások végrehajtása legyen könnyebb, hanem a magánbefektetők útja is simább?

A fentiek után el lehet kezdeni gyanakodni. A könnyített és gyorsított ügyintézés, amit a javaslat ígér, talán nemcsak a bürokratikus tortúrák enyhítését szolgálja, hanem azt is, hogy bizonyos beruházások által fenyegetett állampolgári csoportoknak ne legyen idejük védekezni. Biztos, ami biztos, más hatóságoknak se. „Az FKT illetékességi területén más hatóság – például Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – nem vonhatja le, illetve jogszabály nem utalhatja ezzel ellentétes módon hatáskörébe építéshatósági ügyet, csupán szakhatóságként járhatna el, de csak abban az esetben, amikor az FKT hivatala nem rendelkezne a szükséges szakhatósági jogosítvánnyal.” (290. old.)

A műemlékvédelem területén a régi FKT sem jeleskedett. Halálra ítélte a régi pesti Belvárost, a Tabánt, hagyta túlépíteni a Várat. Lebontotta volna a Belvárosi templomot, a térrendezés kedvéért feláldozta volna a Kálvin tért és a Deák tért, meg még sok minden mást. Mentségére szolgálhat a korszak műemléki szemlélete, a városfejlődés lendülete, az egész korszellem. Ugyanez ma már nem mentés. Ha valaki csökkenteni akarja a műemléki hatóság kompetenciáját, és jogosítványait egy pragmatista, új építésben érdekelt hatóság kezébe adná, az – ellentétben előszava első mondatával – nem szereti Budapestet, mert amit szeretünk, azt nem tesszük ki a pusztítás kockázatának. Ez volna az „érték-megőrző értékteremtés”? Sok olyan hang hallatszik manapság, ellentétes pártállású építések uniszónójában is, hogy túl van védve ez az eklektikus-szeccsziós Pest, nincs kibontakozási lehetőségük a XXI. századi törekvéseknek, nem szabad gátolni a szabad önkifejezést és így tovább. Természetesen ennek az álláspontnak elsőbbséget lehet adni az új FKT programjában, ez esetben azonban ne tessék az „építés, ne

ronts” jelszót a zászlóra írni!

A Közmunkatanács újbóli felállítása optimális esetben kétharmados törvénnyel, politikai konszenzussal történe. A biztonság kedvéért B terv is készült, hogyan lehetne ennek híján felesben is megcsinálni. Ez a Szegvári Péter által írt fejezet a kötet leghosszabb, legalaposabban kidolgozott része.

A könyv műfaja az alcím szerint tanulmánygyűjtemény. A tanulmány szó jelentését szigorúan véve nem az. Az ebbe a műfajba sorolható írások csak a kisebbik részt teszik ki a szemelvények, esszészerű elmefuttatások, beszámoló jellegű írások, újraközlések mellett. A lényeg (a javaslat) az egész kötetnek épp csak a negyede. A többi: felvezetés, rengeteg átfedés. Ugyanazok a gondolatmenetek többször is, ahányszor csak elmondták vagy leírták őket. A szerkesztés nem küszöbölte ki az átfedéseket, sőt láthatóan arra törekedett, hogy minél vastagabb, a Siklóssy mellé tehető (bár attól terjedelemben így is jócskán elmaradó) *könyvet* produkáljon, még ha a fele is bőven elég lett volna. Rendben, az ismétlés a tudás anyja, de az önisméltés az unalomé. Ebben pedig nincs hiány. Az önisméltések és másodközlések mellett a kötet tartalmazza saját PR-anyagát is, a róla szóló, beharangozó jellegű napilapcikkeket. Az eredmény olyan vegyes felvágott, amelyen – mint hallani – az érdeklődők közül is csak kevesen rágják át magukat. Ez a cél szempontjából kontraproduktív. Szerencsésebb lett volna röpiratként megjelentetni (jellegében valójában az, csak túlhízalták), az érdemi mondandó 100–150 oldalba sűrítve áttekinthetőbb és emészthetőbb lenne.

A túlbujánzás nemcsak a terjedelemben nyilvánul meg, hanem a külső megjelenésen is. A *szerkesztő* neve csak a borítón háromszor szerepel: elől (ahol a helye van), a gerincen (ahol a cím mellett csak szerző nevét illik feltüntetni) és hátul, a harmadik fülszöveg szerzőjeként. (A füleken lévő két szöveg idézet – Andrassy Gyulától és Cselovszki Zoltántól.) A címoldali szerkesztő az előszó végére főszerkesztővé avanzsál, és a kötetet díszítő fotóit is névvel jegyzi (a többi kép készítője nincs megnevezve). A

további illusztrációk egy része Siklóssy könyvéből való, még a lapszéli grafikák is. A hasonlóképpen hangsúlyos citátumok szintén a kontinuitást jelzik.

A szöveggondozás meglehetősen laza: a szemelvénygyűjtemény nincs szerzők szerint tagolva, egybefolyik Siklóssy és Déry Attila szövege, megtalán másé is. A szemelvények gyakran hibásak (Gouin helyett Guin, Wälder helyett V�lder, Helmer helyett Hellmer, Pecz helyett Petz, Haussmann egy helyütt Hausman) vagy következtelenek: ha régen magyarosan írták őket (Fellner Ferdinánd, Guin Ernő, Hellmer Hermann), akkor most is így maradtak. Láthatóan föl sem merült, hogy egy korábbi publikáció bármelyik adata hibás vagy elavult, és korrekcióra szorul. De nemcsak apróságokról van szó. A szerzők néha alapkérdésekben tájékozatlanok, és téves premissából következtetnek. Ha valaki ismeri a budapesti középítkezések történetét, nem írja le, hogy „Minden jelentős középület [...] pályázat alapján készült” (89. old.). Ha már az elmaradt EXPO-val foglalkozik, nem mond olyan számárságot, hogy a millenniumi kiállítás világiállítás volt (205. old.), hanem esetleg utánanéző. És ha mégsem tudná, ott lenne a szaklektor. Ha a történeti fejezeteket nem szakemberrel írták meg, hanem olóval írták, legalább átnézethették volna az egész kötetet történésszel.

A függelékben olvasható a 15 szerző szakmai önéletrajza (*Ki kicsoda?*). Hasznos fejezet, hiszen a nagyközönség a nevek többségét nem ismeri. Más kérdés, hogy ezek a biográfiák néhol túlírtanak és önméltatónak tünnek, valamiért a Garamond kiadó Híres olaszok lexikonának Lampustri-címzavára emlékeztetnek *A Foucault-ingából*.

A névmutató egyszerűen hajmeresztő. Szakit azzal a begyepesedett szokással, hogy oldalszámot is tartalmazzon (megmutatni, hogy melyik oldalon szerepel egy-egy név). Csupán névsor, amiből annyi derül ki, hogy kik szerepelnek vagy említődnek a könyvben – valahol. A nevek ábécérendben sorakoznak, amint illik. De mégsem egészen úgy. A magyarok vezetéknev szerint, ahogy szo-

kás, a külföldiek viszont (egy kivétel-lel) *keresztnev* szerint. Így Frank O. Gehry az F-nél, Eiffel a G-nél, Hans Stimmann és Helmuth Kohl a H-nál, Jean Nouvel és John Palen a J-nél található, Nagy-Britannia első női miniszterelnöke pedig az M-nél helyezkedik el (így közel lehet Max Weberhez). Otto Wagner előbbre, Ricardo Bofill jóval hátrébb sorolódott, csak Erick van Eggeraat került ugyanoda, ahol normális esetben is lenne.

Kárpótlásul az oldalszám elmaradásáért rövid magyarázatot kapunk, hogy ki kicsoda. Így megtudjuk, hogy Demján Sándor: üzletember; Fadrusz János: szobrász; Trefort Ágoston: kultuszminiszter; Antall József: jogász (!), politikus, néhai miniszterelnök; Horn Gyula, Orbán Viktor és Medgyessy Péter: volt miniszterelnök, viszont Andrássy Gyula, Tisza István és Kálmán, Wekerle Sándor: miniszterelnök (ők tehát mind kormányon vannak ma is). A legtöbb adat semmitmondó (X. Y. építész, vagy jogász, vagy történész), de amelyik magyaráz, az még rosszabb: Schickedanz Albert az elektronikus (sic!) építészet képviselője (nyilván az eklektikus helyett választódott az ismerősebb jelző). Legnagyobb építészünk járt a legrosszabbul, elszenvetvén a kötet legdurvább bakiját. Betűhíven: „Lechner Ödön: építész. Alkotásai: Földtani Intézet, Várpalota, a Gellért Szálló, a Gresham, a Jánoshegyi Kilátó, az Állatkert, az Erkel Színház, a Műegyetem, a Nemzeti Bank, a Tőzsdepalota.” (409. old.) Tíz művet felsorolni úgy, hogy abból kilenc másoké, valószínűleg világcsúcs. Ilyen hibát magától senki sem követ el. Nagyfokú tájékozatlanság és lezserség mellett számítógép is kell hozzá. A 207. oldalon, a *Közelmúlt nagyprojektjei* című fejezetben található egy időrendi táblázat a XIX. század nagy fővárosi beruházásairól. Az 1900-as évnél a következő olvasható: „Lechner Ödön: Postatakarékpénztár mellette és »folytatásként« további templomok, a Várpalota, a Gellért Szálló, a Gresham, a Jánoshegyi Kilátó, az Állatkert, az Erkel Színház, a Műegyetem, a Nemzeti Bank, a Tőzsdepalota, stb.” Sejtethetően e pongyola mon-

dattól gyarapodott oly feltűnően a Lechner-életmű 202 oldallal később. E táblázat és a következők összes hibáját, pontatlanságát nem sorolom fel, csak egy sort idézek: „1845–1870 Hild József – Ybl Miklós bazilika”. Helyesen: 1851–1905 Hild József – Ybl Miklós – Kauser József: Szent István-bazilika. Mindezeket a hibákat egy építészeti kiadónál követték el!

A kötetet záró irodalomjegyzék sovány, de redundáns. Legtöbb tétele már a névmutatóban (!) is szerepelt. Ha az alig több mint kétoldalas listából levonjuk e kötet szerzőinek publikációit és a napilapcikkeket, továbbá a gyűjteményes köteteket csak egyszer (és nem szerzőnként külön-külön) vesszük számításba, akkor alig marad valami. Körülbelül a tizede annak, amit egy közepes diák néhány óras könyvtárazással összeállíthatna.

Persze a javaslat lényegét nem érinti a régi FKT-ről alkotott kép egyszóvaltalúsága, a rossz szerkesztés és a szegyenletes hibák. Attól a koncepció még vidáman működőképes lehet. De hogy az-e, s hogy kívánatos-e a megvalósulása, még nem dőlt el. Nem értek egyet a szerkesztővel, aki szerint „az ügyben a civilek és a szakma konszenzusa megszületett” (hátsó borító). Még el sem kezdődött a kezdeményezés megvitatása, pedig nagy szükség lenne rá. A tét hatalmas: a vita, ha végre sor kerül rá, nem egy bumfordi könyvről fog szólni, hanem arról, hogy ki irányítsa a város fejlődését, s főleg az, hogy merre.

VADAS FERENC

Budapest a tiéd is (truly yours)

EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSA — 2010. PÁLYÁZATI KONCEPCIÓ

Projektgazda: Dr. Schiffer János főpolgármester-helyettes. Projektvezető: Inkei Péter. Projekt manager: Bojár Iván András. Budapest, 2005. 137 oldal, á.n.

Budapest nem lett jelölt az Európa Kulturális Fővárosa 2010 címre. Mi-

közben a város éli tovább az életét, és tudhatjuk, hogy beindult középtávú fejlesztési tervének megvalósítása, az úgynevezett Podmaniczky Program (PP). A *Budapest a tiéd is*, a fővárosi pályamű az Európa Kulturális Fővárosa 2010 cím elnyerésére, bevallottan és nyilvánvalóan erre a programra épült.

Budapest pályázatát a második fordulóban lehangolóan szánták. Jól érzékeltetik ezt a pályamű hangzatos fejezetcímei, számos sokat ígérő felsorolás, mely például az eddig is működő létesítményeket, fesztiválokat, programokat veszi számba. Mégis, a holisztikus urbanisztikai szemlélet szinte teljességgel hiányzik belőle. A jövő nem állhat csupa innovatív-kreatív izgalmaságból, melyek „végső kialakítása emblematikus látványértéket ígér” – s egy ilyen öreg város, mint Budapest, nem kezdhető mindig előlről. A múlt pedig nem sajátítható ki kényünk-kedvünk szerint.

„A Budapest2010 olyan hagyomány elemeire talál rá saját múltcserepei közt, olyan személyiségei kapnak megnövekedett jelentőséget, akik a belterjes, zárványszerű kulturális beidegződéseken átlépve, az *európai összhagyományt megalapozó értékrend* [? – kiemelés V. M.] képviselői. Széchenyi Istvántól, Jászi Oszkárón, Bartók Bélán, Kodály Zoltánon és André Kertészen, Molnár Ferencen, Márai Sándoron át Jancsó Miklósig, Rubik Ernőig és Kertész Imréig vagy Esterházy Péterig terjed a sor.” Felbukkan később egy újabb, megint csak szubjektív névsor, ha lehet, még kevésbé emészthető kultúrösszszal leöntve: „Budapesten olyan helyi kultúra létezik, amely egyben európai identitással is bír. Európai identitáson pedig nem csupán az az evidencia értendő, hogy Budapest Európában van, lakói, a magyarok, pedig szükségképp európaiak is, de olyasféle kulturális azonosságtudat, amelynek éppúgy alapeleme Szent Benedek és Anonymus, mint Grünwald, Jeanne d’Arc, Cervantes, Rippl-Rónai, Tarkovszkij, Virginia Woolf, Goethe, Franz Kafka, Andrássy gróf, Erasmus, Kis Pippin, II. Szulejmán, Kepler, Joan Miró, Edith Piaf vagy Szabó István.” A valóban Budapesthez köthető nevek sora csak marke-

tingfogásként kapott szerepet – pályázaton kívül. Látható a honlapon, és szerepeltek hirdetések, utcán és a médiában egyaránt.

FŐ-FŐVÁROS

Ha egyszer valaki benevez egy pályázatra, el kell fogadnia, hogy versenyről van szó. Visszafelé sül el minden olyan megfogalmazás, amely azt kívánja érzékeltetni, hogy a mi pályaművünknel úgysem található jobb. „Egy főváros esetében a nemzeti és a városi kulturális örökség fogalma gyakran esik egybe, s ez különösen igaz a Budapest-központú Magyarország esetében. Számítalan színház, kiállítóhely, koncertterem és más kulturális intézmény mellett Budapesten található a reprezentatív nemzeti kulturális intézmények, mint például a Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Nemzeti Galéria, a Néprajzi Múzeum, a Nemzeti Színház, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar, a Magyar Állami Operaház és mások.” A pályamű a továbbiakban is gyakran csupán annyit tesz, hogy „ernyő” alá von már meglévő helyeket, intézményeket, programlehetőségeket – és föltálatja mint kínálatot és érvrendszert: lám, az egyetlen választható hely széles e hazában mily gazdag, szép és alkalmas!

Pár éve rendre október „Az építészet hónapja”, melynek során e hangzatos cím alá gyűjtetik be majdnem minden és mindenki, aki az építészethez kötődő eseményt, kiállítást, konferenciát rendez. E strukturálatlan halmazhoz hozzáadatik némi marketingérték, de ennél többre nem igazán számíthatunk; a valódi, komoly építészet így elsikkad, vagy nem is kap helyet az építésügyi egyvelegben, mint legutóbb 2005 októberében, amikor a Mesteriskola valóban izgalmas építészeti kiállítása belesimult – és elveszett – a Budapesti Őszi Fesztivál programsorozatába.

„Az építészet hónapja” sorozat is szerepel a pályaműben, a „Budapest, a kortárs művészetek városa” alfejezetben, majd az „Építészeti programok” részben is, mint a 2010-es év egyik attrakciója. Nincs min csodálkozunk: a sorozat szervezője az *Octogon* című folyóirat főszerkesztője, a *Népszabadságban* rendszeresen építé-

szetkritikai írásokat közlő Bojár Iván András. Ő volt a *Budapest a tiéd is* projektmenedzsere, sőt több felvetett elképzelésben tervezőként is közreműködött, amint az a pályázathoz megjelentetett tematikus *Octogon*-számból (A kreatív város. 2005. 4. szám) kiderül. Ez a kiadvány csak utólag adott nyilvánosságot a pályázat tartalmának, vagyis alig valósította meg a kiírók azon elvárását, hogy a pályaművek elkészítése során megfelelően tájékoztassák, sőt vonják is be az érintett települések lakóit a folyamatba.

A DUNÁNÁL

Budapest a Dunára fűzte volna föl az Európa Kulturális Fővárosa eseménysorát. Kiváló ötlet. E pompás folyó nélkül elképzelhetetlen az élet ezen a vidéken, s valóban szükség van rá, hogy rehabilitáljuk a Dunát. Az 1992-ben *MÁSODIK MILLENNIUM, Budapest új jövőképei (munkaközi tanulmány)* címmel kiadott urbanisztikai tanulmánykötetben olvashattuk:

„A problémák és célok városrészegegenként rendkívül különböznek egymástól, de egészében véve három nagy típusba sorolhatók. Rehabilitációt igényel maga a történelmi városmag, és ennek fő elemei a következők:

- A történelmi Belváros funkcionális kiterjesztése a Nagykörútig. [...]

- A Duna vonalának, Budapest e fő attrakciójának a rendbehozatala és a városösszetevőbe illesztése.

- A Nagykörúton kívül eső »spekulációs bérház-övezet« rekonstrukciója.

- A városi körgyűrűk rendszerének kiépítése.

Ez több más rehabilitációs akciónak is előfeltétele.”

A Duna ily módon történő rehabilitálása szerepel a jó néhány évvel később kiadott Városfejlesztési Konceptióban is, amely azonban nem támaszkodott az igen széles látókörű *MÁSODIK MILLENNIUM* megállapításaira. A kilencvenes évek közepén ugyanis a Főváros nem adott további megbízást, hogy a Vidor Ferenc urbanista építész vezette kutatócsoport folytathassa munkáját. Bizonyára ez is szerepet játszott abban, hogy a koncepció csak több év késéssel szüle-

tett meg. Amitől viszont a város számos ügyben lépéshátrányba került, és csupán a közelmúltban, meglehetősen kapkodva készült el a középtávra szóló Podmaniczky Program.

Kiemelt szerepet szánt a Dunának egy másik urbanista építész, Polónyi Károly is, amikor az 1996-ra tervezett Budapesti EXPO-t gondolta volna megvalósítani a Dunán, elsősorban uszályok, ideiglenesen kikötött vízi létesítmények igénybevételével. A világkiállításból nem lett semmi. A céljára kijelölt lágymányosi terület fejlesztése azóta felemás módon folytatódott, még közel sem fejeződött be, és megépült elemeit igen sok bírálat érte. Mindazonáltal az Európa Kulturális Fővárosa 2010 program idejére esetleg tervbe lehetett volna venni a terület szinte teljes kiépítését, vagy legalább a lágymányosi sportcsarnok és uszoda építésének befejezését, ami az elmaradt világkiállítás óta áll szerkezetkészben, nem is messze a Dunától. A pályaműben konkrétan nem foglalkoztak vele, bár a területet, megint csak egy felsorolásban, több más folyó üggyel együtt megemlítették.

Közöttük van a túlpárti Millenniumi Városközpont is, ahol a nyolcvanas évek végén szintén az EXPO előkészítése jegyében számolták fel a vasúti rendező pályaudvar konglomerátumát. S azután évekig mindössze egyetlen új épület árválkodott rajta, közvetlenül a Boráros térnél. Majd nagy hirtelen, kormányzati döntésre változott a helyzet. E történet a budainál is ellentmondásosabb, építészetét tekintve lehangoló. Minden látszat ellenére a város valóban színvonalas továbbépítése hiúsult meg a folyó mentén (a terület koordináló építész dr. Finta József volt). A délpesti Duna-part a köz érdekeit minél inkább figyelembe vevő városalakítás helyett a központi hatalmi strukturák önérdék-érvényesítő képességének a fényes bizonyítéka lett. Megfelelően bizonyos kulturális (tömeg)forgasztási, továbbá luxuslakás- és -iroda-igényeknek, de mind funkcióját tekintve, mind a városba illeszkedés és az építészeti megjelenés szempontjából erősen bírálható. A közelmúltból – védhethetetlen módon – mégis ez lett az etalon.

KÉT KULCSPROJEKT

Az esztétikájában követésre semmi képp sem méltó előkép spirituális értelemben még sokkal rosszabb példát nyújt: a versenyképességi hajszában vetekednek egymással a villámként előállítható fantáziaképek és az erőszaktevő gyors változások. Mintha a világ megtelt volna szabálytalan előzésekkel.

A Podmaniczky Programban a magánszférával közösen megvalósítandó tervként szerepel két kiemelt városfejlesztési projekt, melyeket a Kulturális Főváros pályázat is átvesz: a ferencvárosi *Közraktárak* kulturális és rekreációs célú hasznosításáról, valamint az óbudai *Gázgyár* területének vegyes célú újjáélesztéséről van szó. „Ez nem azt jelenti, hogy a Főváros tulajdonosi pozícióján felül semmit sem kíván e területekre költeni; sikeres Kulturális Főváros pályázat esetén a közszféra pozícióját tartalmazó és pénzügyileg egyaránt meg lehet, meg kell erősíteni” – áll a pályázatban. A dolog pikáns. A „Sarokszámok” című táblázat szerint a fejlesztési programok teljes költsége 92,339 *milliárd forint* (ami nincs ugyan beleírva, de a „mértékegység” más nem nagyon lehet), ebből a *Közraktárak* 6,5 *milliárd forint* (1,7 önkormányzati, 0,4 központi költségvetési és 4,4 magánforrásból), ami valószínűleg inkább alulkalkulált (7% mindössze). Az *Óbudai Gázgyár* 78,997 *milliárdja* – az összes fejlesztés 85 százaléka – viszont bődületesen aránytalannak, túlzónak tűnik.

Szóval *Közraktárak* és *Gázgyár*: két valóban akut, régés-régi ügy. A könyvben közölt, nagyméretű látványtervek jelzik, mely körzetekről van szó, de a megoldások képi feldolgozásával ugyanakkor meg is tévesztenek. Budapest pályázata, ha csak magát a könyvet nézzük, amúgy is alaposan túlpörgött. A 140 oldalból 54 egész oldalas kép, de a többin is sok helyet foglalnak el a fotók, látványtervek vegyesen – képaláírások hiányában gyakran megkülönböztethetetlenül. Sok fotó inkább önmutogató felvétel, kimondottan bántó szerintem a József Attila szoborról készült közeli kép, a Dunánál.

Nehéz elvonatkoztatni a képektől,

arról nem beszélve, hogy a *Gázgyárnál* az egyikről leradírozták a Graphisoft Park legújabb, 2005 nyarán átadott „D” épületét. E baki is mutatja, hogy gyorsan, hazai szokás szerint valószínűleg lóhalálában előállított fantáziaszkeccseket látunk. Ami azért veszélyes, mert erősen rögzülhet, s majdan ezt fogják számon kérni akkor, ha valami egészen más valósul meg. Vagy éppen megvalósításukat erőszakolhatja ki valaki, aki döntési pozícióba jut, de nincs kellő tájékozottsága a megvalósítási módokat illetően... Csupán a szöveg rejti azt, ami a képekhez nincs odairva: a projektek „alkalmasak olyan nemzetközi építészeti pályázatok kiírására, melyek ötvözhetik a műemléki és modern építészeti elemeket; végső kialakításuk emblematikus látványértéket ígér”. Az *emblematis* *látványérték* sajnos éppen az a divatos fából vas-karika, ami már a képeket is nehezen elfogadhatóvá teszi.

Már a Podmaniczky Program sem tartalmaz tudományos elveken alapuló térszerkezet-elemző és ebből cselekvési sort levezető alapvetést, ami elengedhetetlenül fontos lenne minél jobb eredmények eléréséhez. Szó sincs róla, hogy abszolút lehetetlen a megfogalmazott programok megvalósítása a *Gázgyárnál* vagy a *Közraktáraknál*. De azért fölvetődnek részletkérdések: például a *Gázgyárnál* milyen igényre hivatkozhat az az elképzelés, hogy ide „egyetem: zenei, építészeti és matematikai fakultások” építendőek – sok egyéb mellett? A két utóbbi, ismerte a szoftverfejlesztő hazai világcég, a Graphisoft sikereit, még érthető. De miért éppen a zene szerepel még kiemelve, mikor a többi, sokszor zengzetes programokban *általában* művészetekről van szó („ötlet- és tudásgyár”, valamint „észgyár” – no ezektől aztán megáll az ész, ahogy nem tűnik szerencsésebbnek az Orwellt lepipáló *idea factory* és *brain factory* angol változat sem). A *Gázgyár*-projekt részletes taglalása mindazonáltal vázolni próbálja a többéves programsor főbb elemeit, tekintettel a fokozatos megvalósítás követelményére. Nyertes pályázat esetén pedig a *Közraktárak*, a másik kulcsprojekt valóban a legalkalmasabb helyszín lett volna egy olyan

központ kialakítására, ahonnan a Belváros közeléből jól elérhető a többi helyszín is. Nyilvánvaló, hogy mindkét régi ügy megoldása fontos és sürgető ma Budapesten.

TÚLFESZÍTETT ILLÚZIÓK

Nem egészen új ötletet sulykol a program a következő szövegzőzönnel:

„Pozitív» struktúrák a folyón

A Duna belvárosi szakaszán elhelyezett, hol összekapcsolt, hol különálló uszályok és úszó alkalmatlanságok szerves részét képezik a Budapest2010 Program által meghirdetett vízzel való játéknak. Olyan »pozitív struktúrák« ezek, amelyek izgalmas programhelyszíneket jelenthetnek 2010-ben. Medencék, parkok, közterek helyezhetők el rajtuk, ahol csak egyszerűen el lehet üldögni, de programok is várják az embereket. Mind közül az egyik legizgalmasabbnak ígérkezik a Margit hídhöz, a Margitsziget déli oldalán, a híd töréspontjához kapcsolódó üvegborókák, amely turisztikai információk központként, jó időben kilátó teraszként és kávézóként szolgál majd. Déli irányban páratlan látványt kínál a világörökségi helyszínre, és új, a belső Duna-szakasz minden pontjáról látható, a Budapest2010 Programhoz kapcsolódó jel lesz. Később dönthető el, hogy az épület állandó jelleggel, vagy csak a 2010-es év tartamára készül el, de az utóbbi esetben is a legmagasabb kvalitással.”

További „hozzáadott érték” e banális megfogalmazáshoz az *Octogon* tematikus számában olvasható, ahol „dunai gyémántok” fantáziánéven szerepelnek „A Margit híd víziói”, köztük Nagy Mariann diplomaterve 1974-ből.

Petróczy Gábor építész a *bercsényi* 28–30 egyetemi/kollégiumi folyóirat 1974-es számában kíméletlen kritikát fogalmazott meg hazai építészetünk újbarokk cirkuszának apostolairól, akik a kulisszák mögött irányítanak. Konkrétan pedig épp e Margit hídi parazitáról a következőket írta: „Én elégedetlen vagyok, és megpróbálom elfelejteni azokat a szavakat, amelyekkel e terveket magyarázzák, helyükbe olyan fogalmakat állítva, amik a cirkusból valóságot képeznek. Így rákérdezek Nagy Mariann tervére,

hogy miként képzele el helyét a realitásban. Nem tudom eldönteni, hogy személyes bátorság, avagy mindent lenyűgöző dilettantizmus, esetleg a Rajzi és Formaismereti Tanszék illetékesének felelőtlen biztatása hozta létre Budapest fővárosunk egyik legszebb, legvédettebb, városképileg még rémálmokban sem zaklatott Duna-hídjának középső pilonjára ezt a vasbetonból készült gumót! Nagy Mariann személye a példa a megtévesztettekre, ugyanis terve még a legalapvetőbb funkcionális, szerkezeti, esztétikai követelményeket sem képes kielégíteni.”

Az azonos helyszínre elképzelt üvegbuborék, legyünk őszinték, még annyira sem ítéhető meg a képek alapján, mint a 31 évvel ezelőtti diplomaterv. A látványosan tált további ötletek („negatív” struktúrák a folyóban, Citadella fürdő) hasonlóképpen értékelhetetlenek. S mindezek együtt alig rajzolnak ki egy érthető, érezhető struktúrát, még egymáshoz viszonyítva is idegen elemek maradnak. Kicsit sem érzékelhető mindebből a törekvés arra, hogy a programba bevonódjanak legalább az érintett fővárosi kerületek, nem szólva a szélesebb régióról, az agglomerációról.

KEVERT SZEREP

Bojár Iván András és a munkacsoport-vezetőként a könyvben feltüntetett Z. Halmágyi Judit a folyóirat-

ban tervezőként együtt szerepel több tervnél (gyalogos és kerékpáros átkelő, a Margit híd parazitája), nem egyértelmű esetleges szerzőségük a negatív struktúrák és a Citadella fürdő esetében. A legtöbb vitát már eddig is a gyalogos és kerékpáros átkelő váltotta ki. Első változatban még Répás Ferencsel közösen tette közzé 2003-ban Bojár Iván András, aki a híd kapcsán éles vitába keveredett dr. Schneller Istvánnal, Budapest főépítészével. Komoly megalapozó tanulmány hiányában a főépítész nem tartotta elfogadhatónak az ötletet, sőt a világhörökségi helyszínbe való rossz beavatkozásnak minősítette. Komolyabb indoklás nélkül bukkan fel ismét a pályaműben: „a környezettudatos életmód, a kerékpározás értékeit kifejező híd a Budapest2010 Program széles körben közkedvelt elemévé válhat.” Az *Octogon*-ban Bojár *A jel* címmel már hosszabban ír róla, jelképi értékét hangsúlyozza, és urbanisztikai szempontból is indokolni kívánja. A Vigadó tértől ívelne át a híd a Várkert Bazárhoz, ami azt jelenti, hogy nem zárna be derékszöget a partokkal. A Belváros és a kedvelt turisztikai célpontok, a Vár és a Citadella közötti kapcsolatot könnyítené meg. A híd *landmark*, avagy tájképi funkcióját hangsúlyozza, majd kitér a többi tervezett, a közúti forgalom helyzetét javító hidra is. Nyilvánvaló, hogy a cikk most sokkal bővebb indoklást nyújt az ötlethez, mint két évvel ezelőtt.

Főleg képekben külföldi példákat is hoz mind gyalogos, mind közúti hidakra. A főváros pályázata nem nyert ugyan, de a kérdés minden bizonnyal napirenden marad – a téma szakértői pro és kontra felsorakoztathatják érveiket –, s arra talán valóban alkalmas, hogy legalább a vitakultúrában fejlődést érvünk el...

Bojár Iván András, miután az *Octogon* vezércikkében meglehetősen dehonosztáló módon nyilatkozik a magyar építészekről („másfél tucat, többé-kevésbé jó, ám elképesztően konzervatív építész” határozza meg városainkat, utcáinkat, homlokzatainkat, alaprajzi rendszereinket, külső- és belső tereinket, míg más nemzeteknél a világ legjobbjai...), pár lappal később *A látomás dicsérete! – Módszertan és fantázia* cím alatt már saját magáról is ír mint tervezőről.

A magyar építészekkel, építészettel kapcsolatban magam is több bíráló cikket közöltem az utóbbi években, mégsem hinném, hogy a helyzet jó irányban változtatható ennyire kevert szerepű megoldásokkal. Ugyanakkor a megvalósításra szánt programtervezetbe az alábbi idézetet semmiképp sem tettem volna bele, de a fentiek fényében nem is kommentálnám: „Meg nem épült tervek kiállítása. A 2010-es év folyamán nagyszabású, konferenciákkal tűzdelt kiállítást tervezünk »soha meg nem épült tervek«-ről. Az akció célja az építészet társadalmi és ízlésformáló szerepének fel-

mérése. A kiírás munkacíme: »Víz, otthon, kultúra: A meg nem épített és a megépíthetetlen.«

■■■■■■■■■■ VARGHA MIHÁLY

